کارکردەکانی دەسەڵات؛
چەواشەکاری و نەزۆککرنی بیر

مامەند عەلیار

نەزۆک کردنی مرۆڤی داهێنەر لە بواری بیرکردنەوە بە چەند هۆ دەتوانێ پلانێک بێ کە کۆی دانیشتوانی وڵاتێک بخاتە دۆخێکی دژوارەوە. چون بە هۆی دووپات بوونەوەی بیر و ئایدۆلۆژیای حاکم، گوتارێک دەتوانێ بەرە بەرە لە ڕواڵەتی توند و تیژەوە بە شێوەیەکی نەرم و نیان بخزێتە ناو سیستەمی خوێندن و ئیداری و ڕەسانەییەوە و لە بارێکی وادا و چون دامودەزگای تەریبی هەواڵگری، گوشار و ... خەریکی کۆنترۆڵی مرۆڤەکانن؛ ئەو مرۆڤانەی لە گوتاری سەپاو و زاڵ لادەدەن و خەریکی بەرهەمهێنانی مەعریفەیەکی جودا و دژ بە مەعریفەی باوی دەسەڵاتن؛ دواتر دەکرێنە ئامانج کە لە درێژەدا باسی دەکەین.

١

«جۆرجیۆ ئاگامبێن»، لە کتێبی «رووتییەکان» و لە بەشی «لەمەڕ ئەوە شتانەوە کە دەتوانین نەیان کەین»دا، گوتەیەک لە «ژیل دۆلۆز» بە قەرز وەردەگرێ و بابەتەکەی خۆی پێ دەست پێدەکا؛ ئەویش باسی کارکردی دەسەڵاتە. دۆلۆز پێی وایە کارکردی دەسەڵات، بە واتای جودا کردنەوە و دابڕاندنی مرۆڤەکانە لەوەی کە دەتوانن بیکەن. بە واتایەکی دی، یەکێک لە کارکردەکان ئەوەیە کە ببێتە لەمپەر لەبەرامبەر مرۆڤدا، بۆوەی لە تواناییەکانی دابڕێ و پاشگەز بێتەوە لەوەی دەتوانێ و دەبێ بیکا. واتە مرۆڤەکان لە وزە و تواناییەکان بەتاڵ کاتەوە. لەو وزە شاراوانەی کە دەبێ و پێویستە بێنە ئاستی کردارەوە. «جا ئەو بەکردەیی نەبوونە، ڕەنگە بە دوو هۆکار روو بدا. یان بە هۆی نەڕەخسانی بوار و دۆخێک بۆ ئەنجام دانیان و، یان بە هۆی قەدەغەیەک کە لەسەر ڕێی ئەو بە کردە دەرهێنانەی توانایی مرۆڤەکان، خراوەتە روو. لە هەر دوو بواردا، دەسەڵات مرۆڤەکان لە توانایی خۆیان دادەبڕێ و، بەو شێوەیە نەزۆکیان دەکا. ئەوەش تاقەت پڕووکێنترین و دژوارترین سیمای دەسەڵاتە.»

بەو شێوەیە ئەگەر ئاوڕێک لە ڕابردووی سیستەمەکانی دەسەڵاتی سەپاو لە چەند دەیەی ڕابردووی ئێران بدەینەوە، دەتوانین بە هێندێک ئاکام بگەیەن کە بۆ شیکاریی زیاتر و بۆ خستنەوە سەر یەکی بەشە لێک جوداکانی سیاسەتی دەسەڵاتی زاڵ بەکارمان دێ.

وەگەڕ خستنی دەزگای هەواڵگری و پەلوپۆ هاویشتنی ئەو دەزگایانە بۆ ناو تەواوی بەشە ئیدارییەکان لە هەمو ئاستێکدا، ئەگەرچی سیستەم لە ژێر ناوی پاراستن دایمەزراندوون و بە شێوازی جۆراوجۆر بەڕێوەیان دەبا، لە ڕاستیدا بۆ بە کەرەستە کردن و بەتاڵ کردنەوەی هەموو مرۆڤەکانە، لە تێکرای ئەو بیر و کردەوەیەی جودا لە ویستی سیستەم و ویستی دەسەڵات بەرهەم دێ. ئەو کردەیە لە چەشنی ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ تەنانەت ڕەخنەگرانی هەر بەشێک لە بەشەکانی جومگەی دەسەڵاتدا دەردەکەوێ. چون سیستەم نایهەوێ جگە لە نەخشەڕێگا و هێڵێکی فکری کە خۆی پەرەی پێ دەدا و لەسەری دامەزراوە، هیچ چەشنێکی دی لە بیرکردنەوە لە دایک بێ، هێز بگرێ و لە ئاکامدا ببێتە ڕەقیب.

بەستنی هەموو ڕۆچنەکان، لە ڕێگای کۆنترۆڵی کۆی جومگە ئیدارییەکانەوە لە لایەک و، کۆنترۆڵی ناوەند و بنکە کولتووری و کۆمەڵایەتییەکان، لە ڕێگای سانسۆر و سڕینەوەی هەموو یان بەشێک لەو شتانەی کە دەبوو و دەکرا ئەنجام بدرێن و ئەو ئیزنیان پێ نادا، لە لایەکی دیکەوە، دیسانەوە سڕینەوەی ڕەقیبێکی کۆمەڵایەتی یان هێزێکی لە ناخداهەڵگری کۆمەڵایەتییە. ئەو جومگانەش لە ڕێگای نەهادسازی لە کۆمەڵگادا کۆنترۆڵ دەکرێن. بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو کارەش هێزی جۆراوجۆر و بە ناوی جیاوازەوە بە کۆمەڵگا وەردەکا. لە ڕابردوودا نموونەی ئەو هێزانە لە کومیتە جوداکانی ئینقلابیدا کە بە پاشگری ئایدۆلۆژیکەوە خۆیان دەنواند و دەناسران و لە ئێستاشدا هێزی لە گوێن بەسیج و ... کۆی ئەوانە نەهێشتنەوەی دەرەتانە بۆ سەرهەڵینانی ڕەقیبێکی کۆمەڵایەتی کە هەڵگرێ ئەوە هەیە هەم کۆمەڵگا و هەم ڕەخنەگران و هێزە سیاسییەکانی کورد، بە وردی لەسەری هەڵوێستە بکەن.

٢

لە بواری سیاسیدا هەمیشە و بە درێژایی مێژووی زانستی سیاسی، لە نێوان دوو چەمکی «کردەی سیاسی» و «تیوریی سیاسی»دا جیاوازی هەبووە و هەموو بیرمەندانیش لە ڕوانگەی جیاوازەوە، ئەو هێڵە جوداکەرەوانەی، ئەو دوو بوارە لێک هەڵداوێرن، دەستنیشان دەکەن. هەر ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی سەرچاوەکانی پێوەندیدار بە بنەماکانی زانستی سیاسەت لە دوو بەشی سیاسەتی کردەیی و سیاسەتی نەزەری بخەنە بەرباس و پێناسە و، تیشک بخەنە سەر هێڵی

هاوبەش و جیاکەرەوەی ئەو دوو بوارە.

ئەگەر بمانهەوێ ساکارترین جیاوازیی ئەو دوو بوارە بخەینە ڕوو، بێ ئەوەی لە ڕووکارەوە بەرەو قووڵاییی بابەتێکی هەراوی لەو چەشنە بڕۆین، دەبێ لەسەر ئەو خاڵە بدوێین کە سیاسەتی کردەیی ئەوەیە کەسی سیاسەتمەدار بە کردەوە و لە پانتای کاری سیاسیی خۆیدا حەولی بۆ دەدا و بە ئەنجامیان دەگەیەنێ و بەو شێوەیە سەرچاوەکانی دەسەڵات داگیر دەکا یان وەدەستیان دێنێ. جا ئەو سیاسەتمەدارە چ کەسێکی دێموکرات بێ و چ کەسێکی تا سەر ئێسقان تۆتالیتێر و پاوانخواز و ...

سیاسەتی نەزەری کە بە شێوەیەکی دی دەتوانین بڵێین تیۆری و بیروڕا سیاسییەکان لە دێر زەمانەوە تا ئێستا دەگرێتەوە، مەودای باس و هەرێمی جووڵەی، بێ سنوور یان لانیکەم دەتوانین بڵێین زۆر بەربڵاوە و، لە لایەکی دیکەوە هەموو کەسێک دەتوانێ لە سەرچاوەکانی ئەو بوارە بەشی خۆی هەڵێنجێ و پاشان لە ئاستی بەرهەم هێنانی واتا و وتاری سەرچاوە گرتوو لە خوێندنەوەکانی، تیژ و قسەی خۆی پێ بێ.

کێشەی سەرەکی و بنەماییی دەسەڵات لێرەوە دەست پێدەکا. بواری سیاسەتی نەزەری بەربڵاوە و پێوەندیی بە کۆمەڵناسی، دەروونناسی، ئابووری، ئەدەبیات و هونەر و ... زۆر بواری دیکەوە هەیە؛ هەر بۆیە بوارە نوێیەکانی زانستی مرۆیی کە خوێندنەوە نێوان ڕشتەییەکانی وەک کۆمەڵناسیی سیاسی و دەروونناسیی سیاسی و ئابووریی سیاسی و ... دەگرێتەوە، سەریان هەڵداوە و پسپۆڕان و بیرمەندانی هەر کام لەو بوارانە، بە شێوەیەک کاریگەرییەکانی سیاسەت و بواری کردەیی خۆیان دەخەنە ڕوو و هەڵیدەسەنگێنن و، لە ئاکامدا بیریکی نوێ بەرهەم دێنن، کە ئەو بیرە لە چوارچێوەی ویستی سیستەمی داسەپاودا نییە؛ بەڵکوو بەرهەمی ئەندێشەی مرۆڤی ئازادی کۆمەڵگایە. مرۆڤێک کە لە دەرەوەی ویستی دەسەڵات خەریکی بەرهەمهێنانی مانایە.

ئەگەر لە ڕوانگەی دۆڵۆزەوە بۆ ئەو بابەتە بڕوانین، دەبینین کە کارکردی دەسەڵات ئەوەیە مرۆڤ لە تواناکانی دابڕێ و پاشگەز بێتەوە لەوەی دەتوانێ و دەبێ بیکا. واتە لە هەموو ئەو بوارانەی باس کرا، چ ئەو مرۆڤەی وەک بەشێک لە سیستەمی ئیداری لەو وڵاتانی تووتالیتێردا خەریکە کار دەکا، بە گوشار و هەبوونی سیستەمی چاوەدێری دامەزراو لەو نەهاد و دامەزراوانەدا، ناتوانێ جودا لە هەموو ئەو مودێلانەی سیستەم پێشنیاری پێ دەکا، کردە و بیرێکی دی بخاتە ئارا. خستنەڕووی بیرێکی جیاواز و ڕەخنەگرانە، بێ شک سزای بەدواوەیە و ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کۆی سیستەمی ئیداریی ئەو حکوومەتانە، پڕ بێ لە دووپاتەبوونەوەی ئەو مرۆڤانەی کە ناتوانن تواناییەکانی خۆیان وەگەڕ و وەدەر خەن و بەو شێوەیە دەسەڵات مرۆڤەکان نەزۆک دەکا.

نەزۆک کردنی مرۆڤی داهێنەر لە بواری بیرکردنەوە بە چەند هۆ دەتوانێ پلانێک بێ کە کۆی دانیشتوانی وڵاتێک بخاتە دۆخێکی دژوارەوە. چون بە هۆی دووپات بوونەوەی بیر و ئایدۆلۆژیای حاکم، گوتارێک دەتوانێ بەرە بەرە لە ڕواڵەتی توند و تیژەوە بە شێوەیەکی نەرم و نیان بخزێتە ناو سیستەمی خوێندن و ئیداری و ڕەسانەییەوە و لە بارێکی وادا و چون دامودەزگای تەریبی هەواڵگری، گوشار و ... خەریکی کۆنترۆڵی مرۆڤەکانن؛ ئەو مرۆڤانەی لە گوتاری سەپاو و زاڵ لادەدەن و خەریکی بەرهەمهێنانی مەعریفەیەکی جودا و دژ بە مەعریفەی باوی دەسەڵاتن؛ دواتر دەکرێنە ئامانج کە لە درێژەدا باسی دەکەین.

ڕووبەڕوو بوونەوەی وا لە سەردەمی زوودا، ڕووکارێکی توورە و توندوتیژی هەبوو. ئەو ڕووکارەش بە سیمای چەکداری و دەزگای سەرکوتی دەسەڵاتەوە دیاریی دەکرد. دژکردەوەی کۆمەڵگا و بەتایبەت بەرهەمێنەرانی واتای نەباو لەگەڵ ئەو گوتارە، بوارێکی ناسیاری بۆ کۆمەڵگا دەرەخساند کە کۆمەڵانی خەڵک لە مابەینی دوو بژاردەی ڕووندا بڕیار بدەن. بژاردەیەک سیمای

رووتی سەرکوت و داگیرکاری بوو کە بە گوتەی بیرمەندانی بواری کلۆنیالیسم هەموو حەولی بۆ رووشاندنی سیمای گوتاری بەرانبەری چڕ دەکاتەوە. بەڵام چون ئەو هێرشە لە لایەن ئەو بەشە لە دەسەڵاتەوە یاریی دەکرد کە سیمای باو و ناسراو بوو، ناسینەوەی گوتار و ئاکامەکانیشی بۆ خوێندەوارن و رووناکبیران و تەنانەت کۆمەڵگاش سانا بوو. بە درێژاییی هەموو ئەو ساڵانەی ئەو دوو ئوردووگایە لە پانتای کۆمەڵگادا دژ بە یەک بوون، جگە لە تاقمێکی ناسراو کە شوناسی نەتەوەیی و گوتاری رۆشنبیرانی خۆیان دۆڕاندووە و فەرامۆش کردووە و بە ناوی جۆراوجۆری نەرێنییەوە پێناسە کراون، کەم وا هەبووە کۆمەڵگا لە ناسینەوەیاندا تووشی رێی ئەستەم بووبێ.

بژاردەی دووەم کە دیاردەی دوو دەیەی رابردووی سیستەمە و لە دەیەی رابردوودا بە پانەوە نەهادسازیی بۆ کراوە، زۆر رەهەند دەگرێتەوە کە پێویستە هەم لایەنە سیاسییەکان و هەم هەموو کۆمەڵانی خەڵک حەولی ناسین و ناساندنیان بدەن. بۆ وێنە گۆڕینی ئاراستەی رووبەڕوو بوونەوەی دەسەڵات لەگەڵ تاک و هێزە کوردییەکان، گۆڕینی گۆشە نیگای گوتاری زاڵ، گۆڕانی هەڵگرانی ئەو گوتارە و زیاد کردنی لایەنی بە لاڕێدابەر بۆ چینەکانی مام ناوەند و خوارووی کۆمەڵگا، بەشێک لەو شتانەن پێویستیان بە شرۆڤە و روون کردنەوەی زیاترە. لەو بژاردەیەدا، سیستەم بە ئەسپاردنی ئەو ئەرکە بە تەیفێکی جودا لە تەیفی ناسراو و بە کۆمەڵە سیمایەک بە ئەدەبیاتێکی ئاماڵ رووناکبیرانە و ئاماڵ کوردانە و تەنانەت جارجار ئەدەبیاتی نزیک لەئەدەبیاتی ئۆپۆزیسیۆن؛ حەولێکی چەند مەبەستەی خستووەتە ئارا. یەکەم؛ گۆشەنیگا لە نیگای داگیرکارانەوە ئاوێتەی نیگایەکی مەیلەو کوردی بکات. دووهەم؛ بکەرانی ئەو یارییە، سیمای سیستەمیان تێدا نەناسرێتەوە. سێهەم؛ ئاراستەیەکی مەیلەو رەخنەکارانە بگرنە بەر کە بابەتە ناهەستیارەکانی وەک ئاوەدانیی شاری و بەربەستەکانی پەرەگرتنی پیشەسازی و ... بکەنە هەوێنی باسەکانیان و لە ئاکامدا کۆی ئەوانەش بە دەستنیشان کردن و باس کردن لە نابەرپرسایەتیی هێندێک بەرپرسی ناوچەیی پاساو بدەنەوە و، بەو شێوەیە، کێشەیەکی هەڵقوڵاو لەسەر شوناس، مێژوو، جوگرافیا و مافی نەتەوەیی، دابەزێننە سەر ئاستی وردە گرفتی «تەوسعەیی» کە لە «کۆمەڵناسیی پەرەستاندن»دا کۆی ئەوانە لە هەڵبژاردنی مودێلەکانی ئابووریدا کورت دەکرێتەوە و رێگای بۆ دەدۆزرێتەوە. واتە سرینەوەی گۆشە نیگای کێشەی نەتەوەیی بۆ گرفتی ئابووری و ئاوەدان کردنەوە هەر ئەو بابەتەیە کە دەکرێ کەسێکی گوند نشینی دەوروبەری تاران یان تەنانەت باشووری تارانیش بە پێی مودێلی کێشە ئابوورییەکانی جیهانی سێهەم و وەک کێشەکانی «باکوور-باشوور» لە تیۆریی پەرەنەستاندندا بیخاتە روو. ئەوە لە کاتێکدایە کێشەی کورد و دابەزاندنی ئاستی بۆ ئەو پلەیە، واتە سرینەوەی مێژوویەکی پرشەنگداری خەباتێکی رەوا بۆ وەدیهێنانی خەونی نەتەوەیەک.

لە بەرانبەر ئەو نەهادسازییە نوێیەی دەسەڵات و خستنە رووی ئەو گوتارە تازەیە بە نیسبەت کوردی رۆژهەڵاتی کوردستانەوە، بە هۆی ئەوەی ئازادیی رەسانەیی و رادەربڕین لە گۆڕێدا نییە، رەنگە رادەی ئەو کەسانەی دژ بەو ئاراستەیە هەڵوێست دەگرن دەگمەن بن. بەڵام کۆمەڵگای رۆشنبیری بە هەڵوێستی رۆژهەڵاتی کوردستان، وا نییە دەستەوەستان بووبێ و هەرچەند کەمیش؛ بەڵام لە هەموو شارەکان هەڵگرانی بیری نەتەوەیی و شوناس خواز بەردەوام لە چالاکیدان. سیستەم بۆ دەمکوت کردن و سرینەوەی ئەو تاقمەش دوو ئاراستەی گرتووەتە بەر. یەکەم بە ترساندن و خستنە ژێر چاوەدێرییان رادەی چالاکییەکانیان بەرتەسک دەکاتەوە. دووەم چون ئەو تاقمە لە هەڵگرانی بیری نەتەوەیی و شوناس خواز، رێگای جۆراوجۆر بۆ پاراستنی ئەو نەریتە فکرییە

دەگرنە بەر و تا ڕادەیەک لە سازکردنەوە و ساغ کردنەوەی سیمای ڕووشاوی شوناسی کوردی بەرگری دەکەن، هەر ئەوە هەستیاریی کۆمەڵگای کوردستانی بە نیسبەت ئەو تاقمەوە لێکەوتوەتەوە. ئەوەش بابەتێکە کە بە درێژاییی دوو دەیەی ڕابردوو، ویستی دەسەڵات بۆ لەناوبردنیان پەرەی ستاندووە. دەسەڵات، لە خاڵێکدا کە توانایی وەستانی ئەو ڕەوتەی نەبوو، ڕێگای کۆتایی یان پلانی ڕووخان بەڕێوە دەبا تا بەو شێوەیە، لە ڕێگای دەسەڵاتی ڕاگەیەنە و ڕاگەیەندکارانی ژێر پەردەی دەسەڵاتەوە، باوی هەنگاوی ئەو چالاکانە خاو کاتەوە یان بە گۆتەی فیلسووفی گۆڕین، ڕێگا بەو توانایانە بگرێ کە دەبوو وەگەڕ بخرێن یان لەگەڕ دان و بەرژەوەندیی نەتەوەی خۆیان بەرەو پێش دەبەن. تاکتیکی ئەو تاقمە، پەنا بردنە بەر هەمان بیرۆکەیە کە پسپۆڕانی بواری ڕەخنەکاری تووتالیتاریسم ورووژاندوویانە؛ ئەویش وەگەڕ خستنی دەزگای درۆ سازی و پرۆپاگاندای چەواشەکارە. ئەو پرۆسەیە بە دوو ئامانج و دوو ئاراستەدا بەڕێوە دەبا. یەکەم لێدانی پێگەی کۆمەڵایەتیی ئەو تاکانەی بزوێنەری کۆمەڵگان و دووەم مەیل بە خۆ نزیک نیشاندانی یەک یان چەند باڵی ئۆپۆزیسیۆن لە ژێر ناوی «ڕیفۆرم ویست» و «دژە توند و تیژی» و ... کە هەر دوو پلان، بە مەبەستی لێک ترازاندنی کۆمەڵگای کوردی و تەوەلا بوونی هێزەکانی ناوخۆ و دەرەوە لە یەکتر و لە کۆمەڵگایە. بەو شێوەیە هەنگاوێک لە پلانی داگیرکەرانە و کلۆنیالیستیی خۆیدا سەردەکەوێ، کە لە درێژەدا لێی دەدوێین.

دەسەڵاتی تووتالیتێر وەکی»کولاکوفسکی» لە وتاری «پێگەی درۆ و تووتالیتاریسم»دا بە تەسەلی باسی دەکا، دەیهەوێ لە هەموو پانتاکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و ژیانی مرۆڤەکاندا، دەوڵەت ببێتە دەسەڵاتی بێ بەرامبەر و بێ هاوشان. ویستی تێکرووخاندنی کۆمەڵگای مەدەنی بە تەواوەتی لەسەردایە و دەیهەوێ هەموو شت و هەموو کەسێک بکاتە مولکی بیر و کۆیلەی ئایدۆلۆژیای دەسەلاتی زاڵ و، پارێزگاری لە مانەوەی دەسەڵاتی فکری و چەکداری و ئیداریی دەوڵەت بکا. لە لایەکی دیکەوە پەرە بەو بیر و بۆچوونە بدا و هەرچەشنە بیرێکی نەیار سەرکوت بکا و ڕێگای گەشەی پێ نەدا.

بەو پێیە ئەگەر لە کردە و نووسینی هەموو پێگە هەواڵگری و هەواڵدەرییەکان لە ڕۆژهەلاتی کوردستان بڕوانین، حەولی کۆی ئەو دەزگا زەبەلاحە، مەشرووعییەت دان بەوەیە کە هەموو کردە کولتووری، کۆمەڵایەتی و ...ەکان لە ژێر پەردەی دەسەڵاتەوە کراوە و بوودجەی بۆ دابین کراوە و پلانی بۆ دارێژراوە و، ئەوەش بەو مەبەستەی کە ئەگەر کۆمەڵە حەولێکی جیددی و سەربەخۆش هەن بکەونە ئەو بازنەیەوە و ڕۆچنەیەک بۆ هەناسەی جیاواز نەبێ.

لەبەشی ئاخری کتێبی «چەند وتار لەمەڕ تووتالیتاریسم»دا، لەمەڕ پەرەدان بە درۆ و قسەی هەڵبەستراو لە لایەن دەسەڵاتەوە؛ بابەتێکی سەرنجڕاکێش لەمەڕ کردەیەکی مەترسیداری سیستەم خراوەتە بەر باس، ئەویش بابەتی چەواشەکاریی دەسەڵات یان وەشاندنی تۆوی درۆیە بە شێوەیەکی سیستماتیک.»درۆزنی بۆ بەرژەوەندیی سیاسی لە نیزامی تووتالیتێردا، تا کاتێک کە درۆیەکی ساکارە و مەبەستێکی نییە گرینگایەتییەکی نییە و بۆوە نابێ لێی بکۆڵرێتەوە و توێژینەوەی لەسەر بکرێ. ئەوەی درۆزنی لە نیزامی تووتالیتێردا دەکاتە جێگای سەرنج و هەڵوێستە؛ کارکردە کۆمەڵایەتی، دەروونی و ناسیاریناسییەکانێتی. بۆ وێنە نووسەر دەڵێ ئەگەر ئەو درۆیانەی لە بڵاڤۆکەکانی شووڕەویدا دەبیندران هەر بە زل کردنەوە و درۆیەکی سیاسی ساکار بزانین، لێکدانەوەیەکی زۆر نەزۆک و ڕواڵەتیمان ئەنجام داوە. ئەگەر سەرنج بدرێتە چەند بنکەی هەواڵی ئەو سیستەمە داپڵۆسێنەرە، دەبینین پڕن لە درۆ و بە لارێدا بردن. لە هەر بابەتێکیشدا مەبەستێک کە ئەو چەواشەکارانە لە خزمەتیدان، دەردەکەوێ. بەڵام ئەو چەواشەکارییە کاتێک دەبێتە جێگای

سەرنج و هەڵوێستە کە لە چوارچێوەی دەزگای زەبەللاحی پڕوپاگاندای «سیستەم» لەو دونیا مودێڕنەدا بخوێندرێتەوە و لێک بدرێتەوە.

لایەنی ناسیاریناسیی ئەو دەزگایە لەو ڕاستییەدا کورت دەکرێتەوە کە سنووری نێوان هێڵی سیاسیی ناسراو و ڕاستەقینە بە تەواوی دەسڕێتەوە و بەو شێوەیە لەوپەڕی بێ بەربەستیی ئەخلاقی و سیاسی و ئینسانیدا، کۆمەڵگا تووشی سەرلێشێوان دەکا و، ئەوە بە خەڵک ڕادەگەیەنێ کە هیچ شتێک ڕاستەقینە نییە و هەموو بابەتێک کاتێک بەلای ڕاستەقینەدا دەشکێنەوە کە لە ژێر فەرمانی بەرپرساندا بن و، هەر ئەو سێبەرەی بەرپرسان و ئایدۆلۆژیای حاکمە کە ڕاستەقینەساز و تەنیا ڕێبازە.

لە لایەکی دیکەوە، ئەگەر بە شێوە باوەکانی پێشووی نەیتوانی بە سەر هەر دوو لایەنی تاک و حیزبی دژبەری خۆیدا زاڵ بێ و گوتارەکەی توانای بەربەرەکانێی نەبوو و نەیتوانی متمانەسازی بکا، لە متمانەیەک کە تاک و هێزە دژبەرەکانی لە ناو کورد هەیانە دەترسێ و حەول دەدا هەر دوو لا بخاتە ناو بازنەیەکەوە کە پێی دەگوترێ پانتای گوتاری ئایدۆلۆژیکی دەسەڵات.

لێرەدایە کە سیستەمی ڕەسانەییی چەواشەکاری ڕێژیم دەکەوێتە کار و لە ئاستی یەکەمدا چالاکانی شوناس هەڵگر لە ڕواڵەتدا ناداتە بەر هێرش و تاوانبار کردن بەڵام بە نیشان دانی ئەوەی کە ئەو چالاکانە لە پانتایی کولتووری و کۆمەلایەتییەکدا یاری دەکەن کە ڕێژیم ڕەخساندوویەتی، بەرە بەرە حەولی دابەزاندنی متمانەی کۆمەڵایەتی و پێگەی جەماوەریی ئەو تاکانە دەدا کە وەک نومادی شوناسی نەتەوەییی کوردی ناسراون. بڵاو کردنەوەی ڕۆژانەی هەواڵی مەبەستمەند و گۆڕینی ڕاستییەکان لە سەر ئەو چالاکانە و لە سەر بواری چالاکییەکانیان و نیشان دانی پێوەندیی کار و چالاکیی ئەو چالاکانە بە دەزگا تەنانەت مەدەنییەکانی وەک شارەداری و ... مەبەستێکی جودا لە ڕووشاندنی سیمای ئەو کەسانە نییە و ئەوەش ڕاست ئەو بابەتەیە ڕێژیم بە ڕاگەیەندنکارانی «خۆ بەدەستەوەدەری» ناوخۆیی دەکا. لە ئاستی دیکەدا و بە شکست هێنانی ئەو پلانەیە کە ئەوجار ڕاستەوخۆ دەیانداتە بەر پەلامار و بێ هیچ بەربەستێک، ڕێگای سووکایەتی کردن بە چالاکانی سەربەخۆ و نەتەوەیی دەگرێتە بەر.

لە لایەکی دیکەوە دابەشکارییەک کە سیستەم لە ئۆپۆزیسیۆنی چەکداری کوردی دەرەوەی ڕۆژهەڵاتی کردووە، هەڵگری ڕیاکاری و چەواشەکردن و فێڵێکی ئایدیۆلۆژیکە. بە درێژاییی تەمەنی ئۆپۆزیسیۆنی کوردی ڕۆژهەڵات، بە هەموو ڕێبازە جوداکانییەوە، نەدیتراوە لایەنێک بە فەرمی خۆی بە «ریفۆرم خواز» و ساغ کەرەوەی پێکهاتەیەک زانیبێ کە پێی دەگوترێ «دەسەڵاتی داگیرکار». بەڵکوو هەموو لایەنەکان لانی کەم لە ویستێکدا هاوبەشن کە ئەویش دابین کردنی ویست و داخوازییە سیاسییەکانی نەتەوەی کوردە. ڕاستە ڕێگا و ئاراستەی ئەو لایەنانە بە پێی پەیڕەو و پڕۆگرامی خۆیان لەیەکدی جیاوازە و ئەوەش هەم پاساوی لۆژیکیی خۆی هەیە و هەمیش لەگەڵ فەلسەفەی وجوودیی هەر کام لەو هێزانە دەتوانێ یەک بگرێتەوە، بەڵام خاڵی سەرنجراکێش و هەڵبەت کەمتر ئاوڕ وێدراوی ئەو کایەیەی کە دەسەڵات دەستی پێکردووە، ئەوەیە کە هەندێک لە لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی کوردی کردووەتە ئامانج و ئەوەش تا ڕادەیەک دڕدۆنگییەکی ساز کردووە کە هەمان ویستی دەسەڵات و سیاسەتی لانی کەم بیست ساڵەی ڕابردوویەتی.

ڕەنگە زۆر تاکی کورد ئەو پرسیارەی بۆ ساز بووبێ؛ ئایا ڕێفۆرمخواز بوونی هێزە کوردییەکان، ئاراستەیەکی تایبەتە یان تانەیەکی سیاسی؟ ئایا لە کاتێکدا هەر کام لەو هێزانە حەول دەدەن لە هەلی گونجاودا لەگەڵ سیستەم وتوێژ و «موزاکەرە» بکەن، باوی ئەوە ماوە کە ڕێفۆرمویستیی لایەنێک ببێتە تانە؟ ئایا ئێمەی کورد و خوێندەوار و سیاسیی کورد تووشی

«وەهمـــی تیۆریـــی پیلانگێـــڕی» نەبوویـــن کە مەبەستی لەو بابەتە دەورووژێنین؟
کۆی ئەو پرسیارانە پێوەندییان بە سەراپای باســەکەمانەوە هەیە کە لە ئاراســتە نوێیەکانی دەســەڵاتەوە تا سیستەمی چەواشەکاریی ڕێژیم دەگرێتەوە.

٣

لە چەند ســاڵی ڕابردوودا چەند دەســتەواژە لە فەزای سیاســی و ڕەسانەییی کورد چ لە باشوور و چ لــە ڕۆژهەڵات زۆر دووپــات بوونەتەوە. بۆ درێژەی باسەکە پێویستە چەند دانەیان ناو بێنین. دەستەواژەی وەک «ڕۆژهەڵات تەوەری»،«ڕاسانی شــاخ و شــار»، «گوتــاری هاوبەش»،«گوتــاری نەتەوەیی»،«ناوەندی هاوکاری» و ...
لە ناو کۆی ئەو دەستەواژانەی لە چەند ساڵی ڕابــردوودا زیاتر لە دەق و ڕاگەیەنەی بیســتراو و بینــدراوادا، دەنــگ و ڕەنگیــان داوەتەوە، بە ئەنقەست ئەو چەند دەستە واژەیەم هەڵبژاردووە کە بە دەوری دالی ناوەندی گوتاری ڕۆژهەڵاتدا دەسووڕێنەوە.
هەر هەموو ئەو دەســتەواژانە نیشــان‌دەر و دەربڕی ویســتێکی هاوبەشی سیاسین. ویستی جودا کردنــەوەی شــوناس و ئامانجی کوردی ڕۆژهەڵات لە نەتەوەی سەردەست و سیستەمی دەســەڵاتدار. «ڕۆژهــەڵات تــەوەری» هــەر لە ســەرەتاوە ئەگەر وەک دروشــمی لایەنێکیش خۆی نواندبێ چون هەڵگری بەشێک لەو ویستانە بوو کە پێوەندیی بە کێشە جوداکانی ڕۆژهەڵاتی کوردســتانەوە بوو؛ دەکــرێ بگوترێ ئەگەرچی لایەنەکانی دیکە نەشــیاندرکاندبێ، بەڵام دڵیان وێــڕای ئەو ویســتانە کورکاندوویەتــی و ڕەنگە گوترابێ و نووســرابێش کە ئەوە هەر ئەو شتەیە کە ویســتەکانی ئێمەش تێیدا ڕەنگی داوەتەوە. دەربڕینێکــی لەو چەشــنە بۆیە ئاساییــیە کە کێشەی هاوبەش زۆر جار پلان و نەخشە ڕێگای هاوبــەش دەخولقێنێ. بــەڵام دردۆنگییەک بۆ بەردەنگی ئەو دروشم و نەخشە ڕێگایە بەردەوام لە ئاراد بووە کە بە داخەوە کۆی پرۆژەکە لەگەڵ پرســیاری جیددی ڕووبەڕوو دەکاتەوە. ئەویش ئەوەیــە کە ناکرێ لایەنێک هەڵگری ئەو بیرۆکە و پلانــە بێ و لە لایەکی دیکــەوە لە کردەوەدا وا دەرکــەوێ هاوئاهەنــگ و تەریــب لەگــەڵ ڕەوتە ڕیفۆرمویســتەکان، یارمەتیــی مانەوەی سیســتەمێک دەدا و بە گۆڕانێکی ڕواڵەتی ڕازی و دڵخۆشە. گۆڕانی وا کە دەسکەوتی بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردســتان لە بیست و چەند ساڵی ڕابــردوودا – هیچ – بووە. هەر بۆیە پێویســتە پلانی ڕۆژهەڵات تەوەری بەرز ڕاگیرێ و ڕواڵەتی کردەکانی لایەک ئەو دڵخۆشییە بۆ سیستەم ساز نــەکا کە لایەنێک لە لایەنــەکان، هەنگاوی پێ شــل بووە بێ ئەوەی کورد دەسکەوتێکی بووبێ. ئەگەرچــی کــردەوە کاری کۆی ئــەو لایەنەش لەبەرانبەر ڕێژیمدا شۆڕشگێرانە و بوێرانەیە، بەڵام ئەو تەمە پێویستە برەوێتەوە و سیمای گەش و بێ خەوشی هەموو لایەنە دڵسۆزەکان هاوهەنگاو لەگەڵ یەک دەرکەوێ. شــاراوەیی لە سیاسەتی کوردیدا و نەخشاندنی ســیمای ناڕوون هەمان ویستە کە دەســەڵاتی سەردەست دەیهەوێ بە کردەیی دەربێنێ و بەو شــێوەیە وێنەی ڕوونی ویستی کوردی پێ برووشێنێ.
«ڕاســانی شــاخ و شــار»یش ئەگــەر لێک گرێدانــەوەی دوو جەمســەری خەباتی ناوخۆ و دەرەوە، دوو جەمســەری خەباتــی چەکداری و مەدەنییە، تا ئێستا هیچ کام لە هێزە کوردییەکان هیچ لایەک لەو دوانەیان لە بەرژەوەندیی ئەوی دیکە نەســڕیوەتەوە. ڕەنگە لایەنێکیان کەم هێز کردبێ یان بەشــێوەیەکی تاکتیکی وەستاندبێ، بەڵام وەک پلانــی درێژخایەن وا نییە هیچ کام لە هێزەکان حاشایان لە لایەکی ئەو دوو چەمکە و ئەو هێزە بە تەوژمە کردبێ . کەواتە دیســان دەکرێ بڵێین کۆ دەنگییەکی شاراوە لە سەر ئەو بابەتەش هەیە. ئەو کۆدەنگییە شــاراوەیە دواتر لە چەند دەســتەواژەی وەک «گوتاری هاوبەش» و «پلانــی هاوبەش» و دواجار لە دەســتەواژەی «ناوەندی هاوکاری»دا خۆی نواند و ئەوە دوایین

پلانی بەشـــێکی زۆر لە ئۆپۆزیســـیۆنی کوردی ڕۆژهەڵاتە.

ئێستا ئەگەر بە پێی ئەو بابەتانەی باس کران لە پرســـیارەکانی پێشـــوو ورد بینەوە، دەتوانین وڵامی ئەوپرسیارە بدەینەوە کە بۆ هیچکام لەو هێزانە ناتوانن ڕیفۆرمویست بن؟ هیچ هێزێکی لە دەرەوەی دەسەڵات و لە دەرەوەی وڵات، ناتوانی ڕیفۆرم لە پێکهاتەیەکدا پێک بێنێ کە نە ڕۆڵی لە ســـاز کردنیدا هەبووە و نە لـــە بەڕێوەبردنیدا بەشی دراوە و نە دەستی بە هیچ میکانیسمێکی یاســـایی ڕادەگا کە چاکسازیی تێدا بەدی بێنێ. «شـــەڕ نەویســـت» بوون کە دروشـــمی هەموو هێزەکان بووە و هەموو هەر لەســـەرەتاوە باسی «بەرگریی ڕەوا»یان کردووە، لەگەڵ ڕیفۆرمیست بـــوون بۆ پێکهاتەی حاکمییەتێکـــی تووتالیتێر، جیاوازییەکی بەرینیان هەیە.

ئەگەر لە پێوەندیی ئەو باســـە بە سیستەمی چەواشـــەکاری دەســـەڵاتە تووتالیتێـــرەکان بگەڕێین، دەتوانین لەو خاڵەوە دەست پێبکەین کە سیســـتەم، ســـەرەتا لە ڕێـــی هەواڵدەری و هەواڵگری و ڕاگەیاندکار و تەنانەت شرۆڤەکارانی دەســـتەمۆی خۆیەوە، حەولـــی داوە لایەنێک لە لایەنەکان بە گوتارێکەوە بلکێنێ کە فەلسەفەی وجوودیـــی ئەو گوتـــارە بەربەســـتێکی پۆلایینە و ئیـــزن نادا ئەو لایەنـــە دزە بکاتە هیچ کام لە ئەرکانەکانییـــەوە و ئیمکانـــی ئـــەوەی نییە کە تەنانەت ئەگـــەر مەیلێکیش بـــۆ نزیک بوونەوە هەبێ لە خۆیدا وەریبگرێ. هەرچەند ڕاستییەکان مەیلێکـــی وا دەرناخـــەن. ویســـتی وتووێـــژ و گۆڕینـــی بۆ ڕیفۆرمخواز بوون، لە پلەی یەکەمدا پیلان و پلانێکە بۆ لێـــک ترازاندنی لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی کوردی. لە پلەی دووەمدا ڕووی ئەو کایە ڕەسانەییەی دەسەڵات لە خەڵکی ناوخۆیە. بەو مەبەســـتەوە کـــە لایەنێک لـــە لایەنەکان، ئاســـتی داخوازییەکانی تا ڕادەی هاتنە ناو ڕیزی ڕیفۆرمویستەکان دابەزیوە و زیاتر ویستێکی ڕوو لە پۆســـتی ئیداری و سیاسییە نەک ویستێکی شوناســـخوازانە و نەتەوەیی. لەو ڕێیەشـــەوە لە ئاکامی کۆتاییی خۆی واتە ڕووشـــاندنی سیمای لایەنێـــک لـــە لایەنەکانی کـــوردی ڕۆژهەڵات دەگەڕێ. تـــا بتوانێ لەو ڕێیـــەوە متمانەیان لە ناو خەڵکدا لاواز کا و لەو لاشـــەوە لە هێزەکانی دیکەیـــان داببڕێ. ئەو ڕاســـتیە پـــاش دوایین کۆنگـــرەی حـــدک و هەڵوێســـتی هەواڵدەرییە کوردینووسە خۆ بەدەستەوەدەرەکانی ڕۆژهەڵات بە جوانی دەرکەوت کە نووسیان، بە خۆشییەوە تڕۆریستان دەنگیان نەهێناوە. ئەو هەواڵە ئەگەر لە زەمینەی باس و خواسەکانی دیکەی نووسراو لە باری هێزە کوردییەکانەوە و بە پێی شـــێوازی «شـــیکاریی نـــاوەڕۆک» بخوێندرێتـــەوە، تەنیا هەواڵێـــک نییە بۆ ڕووی خۆش نیشـــان دان بە لایەنێکی تایبەت، بەڵکوو خســـتنە ژێر پرسیاری کـــۆی خەباتی نەتەوەییی کوردە لە ڕۆژهەڵات و تاوانبار کردنی بە تێرۆریســـت بوون؛ لە لایەکی دیکەشـــەوە دابەزاندنی ئەو شۆڕشـــگێڕانەیە کە خوێنیان بەخشـــیوە و گیانیان لە سەر دەستانە، دابەزاندنـــی شۆڕشـــگێڕە تا ئاســـتی چالاکێکی ڕیفۆرمویســـتی بەرژەوەندیخواز لە دەســـەلاتی سەپاو.

چەواشـــەکاریی گـــەورەی ڕەســـانەییی سیســـتەمی تووتالیتێر بۆ ترساندن، ڕووشاندنی سیمای کوردانەی چالاکان و هێزە سیاسییەکان تـــا ئێســـتا ڕۆژ لەگـــەڵ ڕۆژ پـــەرەی گرتووە و لەمەولاش دەوامی دەبێ، هەر بۆیە بۆ هەر دووک بواری باس کراو ئەگەر کۆی هێزە کوردییەکانی ڕۆژهەڵات پلانی هاوبەشـــیان نەبێ، بزووتنەوەی کورد لە ناوخۆ و دەرەوە خەساری گەورەی تووش دەبێ و وەکی «دۆلۆز» دەڵێ، دەســـەلات نایەڵی چ ئـــەو تاکانەی هێمـــای کوردایەتین بە هەموو شەبەنگەکانییەوە چالاک بن و ناچالاک و نەزۆک و لاوازیان دەکا و، چ ئەو لایەنانەی زەمینە بۆ ئەو تێگەیشتنەی دەسەڵات ساز دەکەن؛ متمانەیان لە کـــزی دەدا و ئەوەش خەســـارێکە بۆ هەموو خەباتی ڕۆژهەڵاتی کوردســـتان و ڕەنگە شیاوی ئـــەوە بێ بە وردی هەمـــوو لایەنەکان بیری لێ بکەنەوە و پلانیان بۆی هەبێ.